

Tomislav Raukar

Dva grada, srednjovjekovni i suvremeni Split

Tomislav Raukar

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Razred za društvene znanosti

tomislav.raukar@zg.t-com.hr

U proljeće 2003. godine Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu prihvatio je prijedlog Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu da od akademske godine 2003./2004. njegovi nastavnici održavaju nastavu i na novom studiju povijesti u Splitu. U stvari ta se nastavna obveza nije mogla odnositi na mene jer sam od početka te akademske godine već bio u mirovini, ali kako se sve to “poklopilo” i s uvođenjem tzv. bolonjskog sustava, predloženo mi je da na oba Odsjeka, u Zagrebu i Splitu, održavam nastavu iz predmeta *Hrvatska povijest u razvijenom i kasnom srednjem vijeku*, u svojstvu vanjskog suradnika, za dva posljednja naraštaja studenata koji su upisali studij povijesti prema starom nastavnom programu. Prihvatio sam taj prijedlog i od studenoga 2004. godine počeo sam održavati nastavu i na studiju povijesti u Splitu. Tako sam u akademskoj godini 2005./2006., slikovito rečeno, ispratio posljednji predbolonjski naraštaj studenata predavanjima iz predmeta *Hrvatska povijest u razvijenom i kasnom srednjem vijeku* na njihovoj drugoj godini, pa je moja nastavna zadaća na Odsjeku za povijest u Splitu time bila ispunjena i okončana.

Ali, u proljeće 2007. godine posjetili su me trojica profesora iz Splita, Marko Trogrlić, Josip Vrandečić i Aleksandar Jakir, i predložili da na diplomskom studiju Odsjeka za povijest u Splitu koji se upravo oblikovao održim, kao vanjski suradnik, nastavu iz jednog kolegija prema vlastitom izboru. Nakon kraćega razmišljanja predložio sam da to budu dva jedno-semestralna kolegija, u zimskom i ljetnom semestru prve godine diplomskoga studija, pod zajedničkim naslovom *Srednjovjekovni grad na istočnom Jadranu*, pri čemu je kolegij u zimskom semestru bio točnije određen dodatkom: *postanak i društveni rast*, a kolegij u ljetnom semestru dodatkom:

svakodnevn život, što su moji splitski prijatelji i prihvatili. I danas držim da se primjereniji sadržaj kolegijâ na diplomskom studiju iz srednjovjekovne povijesti nije mogao odabrati. Predavanja iz tih kolegija, koji su se sadržajno nadovezivali jedan na drugi i uzajamno dopunjavali, započeo sam u akademskoj godini 2008./2009., pa sam ih održavao do akademske godine 2010./2011. te još u ljetnom semestru akademske godine 2011./2012., dakle u ukupnom trajanju od sedam semestara.

Tako iskazani podaci o mojem nastavnom djelovanju na Odsjeku za povijest u Splitu sami po sebi ne bi uopće bili vrijedni neke posebne pozornosti da oni nisu bili za mene nešto mnogo više nego jednostavno održavanje nastave ili statistički podatak o održanim predavanjima. Najkraće i najslikovitije, to nije bila samo nastava jednog profesora koji je, kao i drugi moji kolege, dolazio u Split iz Zagreba da ispuni preuzetu nastavnu obvezu, što sam obavljao s velikim zadovoljstvom, to je u isti mah bila i nastava osobe koja bi se smjela nazvati i *hodočasnikom*. Upravo bih o tome, o dvjema razinama moje nastave u Splitu, želio kazati nekoliko riječi, što će objasniti i, pomalo neuobičajeni, pojam hodočasnik koji u ovom prilogu ne može biti zamijenjen nikakvim drugim izričajem.

Kolegij *Srednjovjekovni grad na istočnom Jadranu* obazirao se na sve vrste gradskih društava, ali ipak su u njegovu središtu bili dalmatinski gradovi Zadar, Split i Dubrovnik, kako po posebnostima njihova postanka, tako i značajkama u razvoju njihovih društava. Pa ipak, ako bih između njih trebao odabrati onaj grad koji je prevladavao u nastavnim razmatranjima, onda je to bio Split. Tijekom nastave brojna su pitanja o srednjovjekovnom Splitu bila na rasporedu kolegija, od pitanja kako, na kakvoj osnovici, nastaje Split i o ulozi salonitanske baštine, do stvaranja njegova gradskog prostora i svakodnevice njegovih ljudi. Nastavu sam održavao u Radovanovoj ulici, u zgradi nekadašnje Pučke škole Lučac na splitskom Toću, dakle u neposrednoj blizini urbane jezgre srednjovjekovnoga Splita, pa je, primjerice, studentima bilo lakše objasniti što je to splitski *burgus*, predgrađe, koje godine 1244. pustoše, spaljuju Trogirani i vojska kralja Bele IV., a o čemu izvješćuje Toma Arhiđakon u *Salonitanskoj povijesti*, upozorenjem da je to bio prostor zapadno od današnje osovine Bosanska - Marulićeva ulica, pa do, otprilike, poteza Obrov - Dobrić, ili jednostavnije, do splitske Ribarnice.

No to je bila samo jedna, lako primjetna razina neprekidne nazočnosti srednjovjekovnog Splita, koja se iskazivala u nastavi iz kolegija *Srednjovjekovni grad na istočnom Jadranu*. Postojala je i ona druga razina, jednako

nazočna u mojoj svijesti, koja je proizlazila iz doživljaja suvremenog Splita i njegova krajolika, pa je ovaj prilog posvećen i toj drugoj razini. Dolazeći održavati nastavu u Splitu, nisam bio samo nastavnik koji drži predavanja, bio sam uz to, doslovno, i *hodočasnik* koji dolazi u posjet gradu svojega djetinjstva i mladosti. Ne mogu, doduše, reći, kako to stoji uklesano na sarkofagu splitskoga priora Petra iz kraja 11. stoljeća, da sam NATUS, NUTRITUS ET ERUDITUS IN SPALATO, dakle, “rođen, othranjen i obrazovan u Splitu” jer u Splitu nisam rođen, nego su me u Split doveli moji roditelji kao dijete od ni godine i pol dana, ali sam u njemu u punom smislu “othranjen i obrazovan”. To je ona osnovica koja svakomu od nas ostaje u srži osjećaja pripadnosti cijeli život, bez obzira na bilo koje kasnije mjesto boravka i stalne nastanjenosti, ma koliko to drugo mjesto bilo jednako važno i blisko.

Tijekom otprilike šest godina, koliko sam iz Zagreba dolazio u Split na održavanje nastave, od 2004. do 2012. godine (s jednim dvogodišnjim prekidom), imao sam uvijek pred očima dvije zadaće: održati dogovorenu nastavu na način koji mi se činio primjerenim, ali usporedo s time, u vremenu koje je preostalo prije ili nakon održane nastave, prošetati se Splitom i njegovim prostorima. Sve mi je u splitskom urbanom krajoliku bilo već odavno predobro poznato, ničega bitno novoga nije bilo, ali su susret s njim i šetnja davno poznatim, dragim ulicama, trgovima i Rivom, koji su brižno čuvali bezbrojne davne uspomene, ili pak Marjanom, bili utjehom duše.

Zapravo je taj “hodočasnički” sloj mojih dolazaka na nastavu u Split na svoj način počinjao već u Zagrebu. Očekujući polazak autobusa za Split, bio sam zadovoljan jer sam znao da ću nekoliko dana živjeti u splitskom okrilju, a osim toga i sâm je put autocestom do Splita bio bogat doživljajima, primjerice pogledom na plemićke dvorce i utvrde oko autoceste. Putom su se nizali Dubovac kod Karlovca, Novigrad na Dobri, žalosni ostaci modruškoga Tržana, prekrasni Sokolac u Brinju, Kličevac kod Nadina, pa nadalje prirodno izvanredno odabrani položaji na kojima su se u srednjem vijeku nalazili važni tvrđi gradovi knezova Bribirskih, Ostrovića i Bribir, zatim Skradin te napokon Klis. Tako je i autocesta Zagreb - Split i sama na svoj način bila usmjerena prema srednjovjekovnoj prošlosti tog dijela hrvatskoga prostora.

A u tom času, kad je autobus dolazio na razinu Klisa, otvarao se pogled na Split, napose na dragu, tamnu vizuru Marjana, u kojoj su se isticali Sedlo i marjanska stijena koja je na južnoj strani u svojem okrilju čuvala crkvice Betlehem i sv. Jere. Moram reći da sam u tijeku mojih dolazaka na nastavu u

Split autocestu Zagreb - Split prošao nekoliko desetaka puta, pa ipak nikada to nije bila samo obična vožnja jer nikada nisam prestao uživati u njezinim bogatim krajolicima i tragovima davne prošlosti. Kako se onda ne osjećati poput srednjovjekovnog hodočasnika, koliko god to može zvučati neobično, koji se usmjerava i približava cilju svojega napornoga putovanja.

U Splitu sam, osim rijetkih iznimaka na početku mogega nastavnog rada, redovito bio smješten u Studentskom domu u Špinutu, gdje su me prihvaćali dragi i srdačni prijatelji koji su uvijek bili pripravnici pružiti svaku pomoć, pa im ostajem zauvijek zahvalan za sve duge godine koje sam proveo u Špinutu, a koji je za sve to vrijeme doslovno bio moj jedini splitski dom i sigurno utočište. Neposredno pokraj zgrade doma bilo je polazno stajalište autobusne linije broj 17 kojom sam iz Špinuta odlazio u grad. Nakon kraće vožnje silazio sam iz autobusa na stajalištu u Ulici Domovinskog rata, nasuprot splitskoj Općini, i tu je počinjao susret s mojim Splitom. Hoda sam polako, upravo s nekom skrušenošću u duši, zadovoljan što sam još jednom tu, u Splitu, najprije Kliškom ulicom koja je čuvala uspomenu na tri moja razreda osnovne škole u Pučkoj školi Manuš, kako se ona tada zvala, pa Nodilovom, zatim Bosanskom, ulicom mogega djetinjstva i mladosti, do Narodnoga trga, na kojemu sam se zaustavljao.

Narodni trg, ili u govornom jeziku Pjaca, nije se ni u čemu bitnome promijenio, osim što je u drugoj polovici protekloga stoljeća otkriveno i obnovljeno pročelje palače de Ciprianis s prekrasnim romaničkim heksaforama, pa je Trg danas vizualno još bogatiji nego što je prije toga bio. Premda su ostale sve nekadašnje zgrade koje su i u prošlom stoljeću oblikovale Trg, on je ipak promijenio svoje biće. U doba mogega djetinjstva i mladosti Trg je bio glavno sastajalište splitske mladeži koja je šetala Pjacom ili sa strane promatrala nizove šetača koji su se u krugovima gibali Pjacom, od njezina vrha prema dnu i natrag, a danas je u svakom razdoblju dana, i ujutro i navečer, Pjaca pusta, bez šetača i mladosti. Njezin prostor danas popunjavaju, čini mi se neprimjereno, samo postupno sve brojniji stolovi i stolci okolnih kafića, zaštićeni suncobranima, što sve narušava plemenitu vizuru Pjace. Srećom, to širenje ne ograničava najljepši pogled s Pjace, približno od tzv. štandarca, koji je u novije vrijeme postavljen na sredini Trga, prema zapadnim vratima Palače, na početku Krešimirove ulice, i palači de Ciprianis, nad kojima se ističu dva zvonika, onaj bliži, predromanički iznad crkvice Gospe od Zvonika, i onaj nešto dalji, zvonik Katedrale.

Od Narodnog trga moji su putovi vodili na dvije glavne strane, Marulićevom ili Šubićevom ulicom prema Rivi ili Krešimirovom ulicom prema Peristilu i Katedrali. Drugi je smjer bio češći u mojim splitskim hodanjima jer je već i sâm potez Pjaca - Peristil označavao prostor na kojemu se stvarao srednjovjekovni Split. U prvim stoljećima Splita, po svoj prilici do 13. stoljeća, oko Peristila su se nalazila središta i crkvene i svjetovne vlasti, ali je grad postupno napuštao stiješnjeni prostor Dioklecijanove palače i veoma rano počeo stvarati svoje predgrađe, s novim Trgom svetoga Lovre, pa je upravo na Pjaci u razvijenom srednjem vijeku nastalo novo središte komunalne uprave. Nažalost, njegov najljepši dio, sjevernu stranu trga, s nizom zgrada u slogu mletačke kićene gotike, poznajemo samo prema mnogo kasnijim crtežima jer je u prvoj polovici 19. stoljeća, u doba austrijske vlasti, taj skladni kasnosrednjovjekovni sklop bezobzirno porušen, tobože zbog dotrajalosti i opasnosti za građane.

Ipak, Peristil, Katedrala i njezin zvonik bili su i u srednjem vijeku, kako su to i danas, ključni prostor srednjovjekovnoga Splita. Premda sam, dolazeći na Peristil, veoma dobro znao da moram zanemariti žalosnu činjenicu da je današnji zvonik Katedrale samo hladna kopija izvornog, romaničkog zvonika, izvan svake dvojbe najljepšega na čitavoj istočnoj obali Jadrana, ipak nisam zaboravljao i drugu činjenicu, da je zvonik Katedrale, bez obzira na njegov današnji izgled, svojim oblicima iskazivao društveni polet srednjovjekovne splitske komune i njezinih pripadnika, pa se činilo da zvonik svojom visinom i volumenom upravo bdije nad njima i njihovom sigurnošću. Ta mi se prostorna i misaona činjenica od svega činila najvažnijom, pa je ona podjednako utjecala na obje razine mogega djelovanja tih godina u Splitu, i na sadržaj nastave u kolegiju *Srednjovjekovni grad na istočnom Jadranu* i na moj doživljaj današnjega Splita, koji je bio posvuda oko mene i koji je sadržavao bogatu baštinu srednjovjekovnoga vremena.

Naravno, najjače je djelovala sama unutrašnjost Katedrale. Nastojao sam se, odlazeći na nastavu, barem desetak minuta zadržati u njezinu duhovnom okrilju, u tišini i sabranosti. Jedinstvena već i po tome što se katedralno središte smjestilo u mauzoleju jednoga rimskog cara, ali ni to nije bilo najvažnije. Još je dojmljivijim bio sâm prostor Katedrale. Ne samo da je on bio prepun spomenikâ, od Buvininih vratnica do korskih sjedala i propovjedaonice, nego je u isti mah njegova uzvišena duhovna mirnoća blagotvorno djelovala na moju svijest. Nakon toga je i nastava mogla biti samo poletnijom i emotivno jačom.

A kad sam imao dovoljno vremena, upućivao sam se prema onom cilju mojih splitskih hodanja koji je od davninâ bio u samom središtu mojih želja, ma gdje se ja nalazio, u Splitu ili daleko od njega, prema Marjanu. Moglo mu se doći s različitih strana, ali gotovo uvijek sam odabirao onaj put koji mi se činio najčarobnijim, od crkvice sv. Nikole prema Sedlu i crkvici sv. Jere. Hodajući nisam žurio jer su se pogledi otvarali na sve strane, od marjanskih obronaka, prema otocima i jadranskim prostorima, a u jednom času, nakon ploče sa stihovima Jerolima Kavanjina, u kojima splitski pjesnik slavi samoću stihovima “Samoćo, blažena si i blaženstvo ti sama si”, odjednom se otvarao pogled na brežuljak s crkvicom Betlehema, jedan od najljepših na Marjanu. Ostatak ceste, do Sedla i dalje, bio je kraj marjanskoga hodočašća. Nešto niže nalazilo se duhovno središte Marjana, crkvice svetoga Jere, s pustinjačkim nastambama. Uz pjesnika Kavanjina i natpis nad vratima crkvice slavio je samoću, udaljenost od grada i njegove vrepe: MIHI OPPIDUM CARCER SOLITUDO PARADISUS EST, dakle “Meni je grad tamnica, a samoća raj”. Ako se igdje to poštivanje samoće u prirodi moglo činiti zbiljskim, onda je to moglo biti na Marjanu. Ta žudnja za samoćom i odmakom od grada svjedočila je i o novom, renesansnom doživljaju prirode, s odjekom i u baroknom pjesništvu, pa je ta činjenica u isti mah bila i obogaćivanje našega znanja o osjećajnosti ljudi u gradskim društvima na istočnom Jadranu na izmaku srednjega vijeka, o njihovim novim misaonim obzorima.

I na kraju još nekoliko riječi o nastavi u kolegiju *Srednjovjekovni grad na istočnom Jadranu*. Dakako, o njoj samoj nisam pozvan prozboriti nijednu riječ, ali bih nešto dodao o načinu njezina nastajanja. Prije svega, u predavanjima nikada sebi nisam dopuštao bilo kakve improvizacije, pa sam uvijek imao pred sobom natuknice koje su usmjeravale moje izlaganje. Tek su mi te natuknice omogućavale potpunu slobodu u oblikovanju nastave, napose njezinu sadržajnu sustavnost i jasnoću.

S druge strane, suradnja nekoliko naraštaja studenata na tom kolegiju uvijek je bila primjerena, pa sam redovito sa zadovoljstvom zaključivao nastavu, s osjećajem da moj napor nije bio uzaludan. Evo jednog primjera izvan nastave, ali koji je s njom ipak tijesno vezan. Početkom lipnja 2012. godine u prostorijama Književnoga kruga Split održao sam pozvano predavanje pod naslovom: “Srednjovjekovni Split i Percevalov statut iz 1312. godine”. Odsjek je na to predavanje pozvao i studente. Oni su došli, dapače, nakon završetka predavanja u Krugu su zaželjeli i jednu zajedničku fotogra-

fiju. A na fotografiji uz mene ne stoji samo predsjednik Književnoga kruga Split akademik Nenad Cambi te profesori Marko Trogrlić i Josip Vrandečić, nego i studenti kojima sam tog semestra predavao. Ta je fotografija najljepši rastanak s mojim posljednjim naraštajem slušateljâ na diplomskom studiju Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu.

